

Тамара Гуртовенко,

проф. Київського національного університету культури і мистецтв, к.п.н.,

Сергій Кулешов,

заввідділом Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, д.і.н.

КАТЕРИНА СЕЛІВЕРСТОВА

Кандидат педагогічних наук, доцент, знаний в Україні та поза її межами представник бібліотечно-інформаційної сфери науки Катерина Трифонівна Селіверстова народилася у м. Миколаєві. Життєвий вибір зробила доволі рано, прийшовши 15-річною дівчинкою до Миколаївського культосвітнього училища в 1954 р.

Уже в 24-річному віці К. Селіверстова обійняла посаду директора Миколаївської обласної бібліотеки для дітей, ставши наймолодшим в Україні керівником такого високого рангу, а через шість років очолила колектив Обласної універсальної наукової бібліотеки, підтримавши її рейтинг не лише в республіці, де установа стала школою передового досвіду в галузі організації бібліотечно-інформаційного обслуговування спеціалістів сільського господарства, а й у колиш-

ньому СРСР, про що засвідчила участь бібліотеки у ВДНГ. Одинадцять років Катерина Трифонівна очолювала обласні науково-методичні центри з координаційними функціями для всієї бібліотечної мережі регіону. Це, по суті, визначило її успішну роботу над дисертаційною темою в аспірантурі Київського державного інституту культури в 1975-1978 рр.

К.Селіверстова служила обраній справі, не кар'єрі. Тому відмовлялася від посад задля свого і професії зростання. Залишила директорство в обласній бібліотеці лише заради того, щоб оволодіти науковими методами роботи. Викладаючи на кафедрі організації бібліотечних фондів і каталогів КДІК, а згодом - документознавства, протиставила начотництву у викладанні свій підхід, спрямований на вмотивоване навчання студентів, чутливо реагуючи на все прогресивне в освітянській практиці.

Усвідомлюючи важливість для задоволення потреб читачів якості бібліотечних зібрань, К.Селіверстова обирає тему дисертації «Координація комплектування як важливий фактор оптимізації бібліотечних фондів обласного регіону» (наук. керівник С.К.Гутянський; працю виконано на кафедрі бібліотекознавства КДІК, завкафедрою В.М.Пілецький).

Вона стала одним з перших українських фондознавців, теоретиком формування регіональних бібліотечних фондів у СРСР. За її оригінальною методикою було вперше проведене вивчення повноти й ступеня нераціонального дублювання сукупного фонду бібліотек на базі Донецького регіону. Відтак фонд вивчався насамперед як складна система, по-друге, - як регіональний фонд.

Результати, отримані дослідницею, наочно показали нераціональність існуючої системи комплектування бібліотек, яка вважалась досягненням радянської бібліотечної справи: кожні дві з

трьох придбаних до бібліотек книг не були видані читачам жодного разу, але водночас майже третина необхідних у регіоні профільних видань з досліджуваного масиву була відсутня в бібліотеках. Брак виданої навіть в Україні літератури змушував фахівців їхати до Москви, в Державну бібліотеку СРСР ім.Леніна, де був всесоюзний обов'язковий примірник творів друку.

Проблема вимагала теоретичного забезпечення: не були чіткими цілі, завдання та кінцевий результат міжбібліотечної взаємодії, критерій оцінки ефективності цих дій (скономічний ефект, який отримували іноді бібліотеки, був явно незначним і не виправдовував великих зусиль на організацію даної роботи). Потрібні були спеціальні дослідження складу фондів бібліотек регіону з урахуванням їхнього взаємовпливу і взаємозалежності, а також призначення в конкретній інформаційній ситуації. Координація комплектування розглядалась ізольовано від інших напрямів бібліотечної взаємодії, не орієнтувалась на формування системи як оптимального стану регіонального фонду.

К.Селіверстова зосередила увагу на найскладнішому аспекті проблеми - міжвідомчій координації. Необхідність координації комплектування знайшла в її дисертації наукове підтвердження. Заслугою дослідниці було застосування системного методу й обґрунтування кінцевої мети міжбібліотечної взаємодії - створення єдиного регіонального фонду як оптимальної системи фондів бібліотек та служб науково-технічної інформації регіону. Було вивчено системні властивості й етапи розвитку регіонального фонду від сукупності до системи, розроблено методуку інтегрування бібліотечних ресурсів (БР) у регіональних міжвідомчих системах. Тривалий час специфіка регіонів мало враховувалась при аналізі питань бібліотекознавства. Розроблена дослідницею методика інтегрування БР у регіональних міжвідомчих системах належить до перших таких напрацювань і може бути корисною в сучасній практиці. Дисертаційне дослідження допомогло усуненню дублювання при комплектуванні, що сприяло одержанню значного економічного ефекту в заощадженні державних асигнувань.

Пріоритет К.Селіверстової в розробленні проблеми визнали такі відомі бібліотекознавці, як проф. Московського державного інституту культури (нині університет) д.п.н. Ю.Столяров (голова Спеціалізованої ради по захисту дисертацій МДІК) та директор Російської державної бібліотеки, д.п.н. М.Карташов (нині проф. університету). За свідченням Г.Михайлової, декана бібліотечного факультету Ленінградського державного інституту культури, де відбувався захист, дисертація київської вченої з чіткою і логічною струк-

турою залишилася зразком для наступних поколінь аспірантів як органічне злиття теорії та практики.

Теоретичні та науково-методичні розробки К.Селіверстової склали підґрунтя подальших досліджень проблеми створення Національного бібліотечного фонду, продовжених на кафедрі організації бібліотечних фондів і каталогів КДІК на початку 1990-х років. Закон України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (1995) одним із головних соціальних завдань проголосив створення Державного бібліотечного фонду (ст. 17), визначення якого базується на концепції інтегрованого бібліотечного фонду, теоретичне розроблення якої здійснене К.Селіверстовою.

Завершеного вигляду в кінці 1980-х років набуло наукове дослідження нею однієї з кардинальних проблем практики - питання повноти бібліотечних фондів. Запропонований дослідницею - на основі закону Бредфорда про розсіювання інформації - формалізований підхід до досягнення необхідної повноти кожного конкретного фонду був викладений у доповіді на Всесоюзній науковій конференції в Москві у 1986 р. Теорія повноти бібліотечного фонду ввійшла до нормативного курсу «Бібліотечні фонди», що вивчається студентами бібліотечних факультетів вузів України та країн СНД (Столяров Ю.Н. Библиотечный фонд: Учебн. для библиотеч. фак. вузов. - М., 1987. - С. 85).

Звертається К.Селіверстова до загальнотеоретичних питань бібліотечної справи, зокрема, до типології бібліотек. Соціальні функції досліджувалися нею через призму потреб особистості. Одна з перших у вітчизняному бібліотекознавстві вона сказала про те, що ідеологічна функція не є суттєвою в роботі бібліотек. Функціональний характер потреб став теоретичною підставою для розроблення нової бібліотечної типології. Значною мірою завдяки публікаціям науковця у союзних виданнях масові бібліотеки набули нового статусу публічних, адаптованого до міжнародної термінології. Публічні бібліотеки «посіли» у класифікації К.Селіверстової почесне місце типу бібліотек поряд зі спеціальними й освітніми (1992).

Кінець 1980 - початок 1990-х років створював умови для перегляду принципів формування фондів бібліотек, головним серед яких - методологічним - був за радянських часів і залишався тоді принцип партійності. Обґрунтування його шкідливої дії в бібліотеках стало змістом виступів К.Селіверстової на наукових конференціях, а також публікації в журналі «Библиотека» (1991, №6, с. 3). Шукалися й інші принципи й правила, що спрямували б роботу книгозбірень на створення таких бібліотечних зібрань, які б могли

задовольнити потреби суспільства та його членів у необхідній документальній інформації.

Загальнотеоретичні розробки дозволили вченій проаналізувати систему знань, котру давав вуз бібліотекареві, і висловити свою точку зору на реформування бібліотечної освіти в межах програми дослідження «Бібліотекарі як соціально-професійна група суспільства». Аналіз проблем освіти, таким чином, здійснювався зсередини, залежно від змісту бібліотечної освіти. Саме тоді було виявлено її органічне поєднання з інформаційними науками, а не культурологічними. Аналіз сприяв перегляду навчального плану підготовки бібліотекаря-бібліографа, збалансуванню дисциплін, доповненню новими. Оpubлікована в журналі «Научные и технические библиотеки СССР» (1989, №2) стаття К.Селіверстової «Система знань бібліотечного спеціаліста» стала базовою при розробленні навчальних планів підготовки бібліотечних фахівців не лише у КДІК, а й в інших навчальних закладах СРСР. У Науково-дослідному центрі (НДЦ) бібліотечно-інформаційних систем КДІК, який очолила дослідниця (функціонував у 1994-1996 рр.), було опрацьовано підходи до реформування системи бібліотечної освіти на підставі уявлення про бібліотеку як посередника між інформацією та її користувачем, вивчено недоліки навчання, обговорено освітні проблеми з практиками, вдосконалено зміст навчання бібліотечного фахівця, розроблено модель спеціаліста бібліотеки ХХ ст., готового до роботи в умовах інформаційного суспільства; розпочато підготовку над українським термінологічним словником з бібліотечної справи та суміжних галузей (створено реєстр із двох тисяч термінів). Робочою групою під її керівництвом на факультеті БІС було розроблено принципово нову навчально-освітню програму зі спеціальності «Бібліотекознавство та бібліографія» з розширенням кола дисциплін з інформатики та автоматизованих інформаційних технологій, введенням нових дисциплін з документознавства та аналітико-синтетичного опрацювання документів, відкрито нові відповідні кафедри. Результатом діяльності НДЦ було розроблення нового підходу до підготовки кадрів для бібліотек в умовах автономного вузу. З ліквідацією НДЦ припинилися дослідження, правильність яких підтвердила подальша робота над концепцією архівної освіти в УДНДІАСД.

Високий рейтинг К.Селіверстової як викладача стає зрозумілим, коли знайомишся із секретами її педагогічної практики, справжнім «майстер-класом» залюбленого в справу та своїх вихованців педагога. Науковий пошук став одним з методів в активізації навчально-пізнавальної діяльності

студентів, які захоплювалися лекціями і не раз називали її ім'я серед кращих викладачів факультету. Молоді вона не лише передавала знання, свою закоханість у книгу, в бібліотеку, в науку, а й навчала відданості справі. Сотні випускників пройшли під її керівництвом школу підготовки наукових, дипломних та курсових робіт, були учасниками й переможцями наукових конкурсів.

Вона стала одним із організаторів руху за демократичні перетворення у вузі в часи перебудови, очолила роботу з реформування бібліотечної освіти; вона першою серед російськомовних викладачів КДІКу відгукнулася на вимогу вузівського осередку ТУМу ім. Т.Шевченка і перейшла на викладання українською мовою. В 1988 р. нею було докладено багато зусиль до створення при бібліотечному факультеті навчально-науково-виробничого комплексу «Контакт», філіалу кафедри бібліотечних фондів і каталогів при Державній бібліотеці України.

К.Селіверстова в складі авторського колективу працювала над Концепцією розвитку бібліотечної справи в Україні (1990-1992 рр.); стала ініціатором і автором «Маніфесту про демократизацію бібліотек», прийнятого учасниками міжнародної наукової конференції «Бібліотека в демократичному суспільстві» у листопаді 1995 р. - програми дій для бібліотек у нових умовах суспільного життя («Культура і життя», 1995, 6 грудня); стояла біля витоків створення Української бібліотечної асоціації (1995), де очолила роботу круглого столу з проблем комплектування й зберігання бібліотечних фондів. Його засідання в травні 1996 р. під час роботи 2-го Всеукраїнського конгресу бібліотек (К. Селіверстова була членом оргкомітету) зібрало таку велику кількість учасників, яку не міг вмістити навіть читальний зал Національної парламентської бібліотеки України. Це свідчило про актуальність винесених на обговорення проблем становлення нової системи книгопостачання, налагодження інформування бібліотек про весь обсяг книговидання, розроблення нових нормативних документів, що стосуються роботи з фондами та участі бібліотек країни в світовому інформаційному обміні (про пільгові тарифи надсилання літератури та митного контролю). Було обговорено проект Національної програми збереження бібліотечних і архівних фондів (див.: «Щоб бібліографія не стала епітафією» // Культура і життя, 1996, 4 вер.).

Робота над спільними для бібліотечної й архівної галузей проблемами (збереження фондів, підготовки кадрів) привели К.Селіверстову в 1996 р. до новоствореного Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, де вона очолила відділ

теорії і технології формування Національного архівного фонду. Таким чином вона долучилася до проблем архівістики.

Значним внеском у архівознавство є участь К.Селіверстової у підготовці українського термінологічного словника з архівної справи - першої, за словами її керівника П.К.Новохатського, серйозної, цілеспрямованої спроби впорядкувати сучасну українську архівну термінологію, чим закладено основи вітчизняного архівознавчого термінознавства. При її безпосередній участі як координатора цієї справи організовано авторський колектив та експертизу термінів на високому фаховому й науковому рівні, створено умови для плідної термінологічної роботи, покладено початок систематичних студій у цьому напрямі. Як член авторського колективу вона зробила внесок у формування блоків з архівного описування, принципів архівної діяльності, деяких основних понять архівознавства, адаптувавши їх до міжнародних стандартів. Нею подано обґрунтовані пропозиції щодо розведення понять «опис», «описання» та «описування», підтриманих авторами та експертами й включених до словника.

К.Селіверстова є одним з авторів національного підручника «Архівознавство» (К., 1998). Розділ «Архівне описування та обліково-пошукові засоби архівів», написаний нею, - цілком оригінальна праця, в якій вона відійшла від традиційного висвітлення правил описування архівних документів у радянських підручниках з архівної справи й подала матеріал як теорію архівного описування та його місце в циклі архівних технологій. Завдяки її роботі над перекладом Міжнародного стандарту з архівного описання ISAD(G)-94 його основні положення, відомі українським архівістам, увійшли до складу навчального матеріалу підручника і стали підґрунтям для розроблення державного стандарту.

За її участю проведено дослідження проблеми організації архівної справи в Україні. К.Селіверстова - співрозробник проекту Концепції підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ України (1998), побудованої на новій парадигмі інтеграції спеціальностей і закладає можливості поєднання їх у новому напрямі професійної освіти «Документно-комунікаційні системи».

У складі робочих груп дослідниця брала участь у розробленні Державної програми збереження бібліотечних і архівних фондів, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р., та головного регламентуючого документа галузі - «Основних правил роботи державних архівів України».

Виступи на наукових конференціях, семінарах бібліотечних працівників були і є невід'ємним

складником активного професійного життя науковця. Її публікації - завжди помітне явище серед фахівців - породжують резонанс. Результати досліджень К.Селіверстової - серед навчальних матеріалів для студентів інститутів культури Харкова, Санкт-Петербурга, Москви, Улан-Уде. За критерієм значущості публікацій вона була учасником наукових конференцій у Таллінні (1987), Новосибірську (1990).

Окремо слід відзначити активну участь К.Селіверстової в складі бібліотечних комісій та рад. У 1970-1980-х рр. вона була незмінним учасником Ради з координації науково-дослідних робіт у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства при Міністерстві культури; у 1980-х - Комісії по фондах Всесоюзної бібліотечної ради; з 1987 по 1993 рр. - член Ученої ради ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України; у 1994-1996 рр. - член Ученої ради КДІК; нині є членом Ученої ради УДНДІАСД. У 1980-х роках очолювала Раду з громадсько-політичної практики студентів факультету КДІК, у 1991-1994 рр. - Раду з науково-творчої роботи студентів.

У науковому доробку К.Селіверстової понад 70 праць, зокрема підручник, термінологічний словник, монографія, навчальні посібники, наукові статті, виступи на наукових конференціях, семінарах тощо. Завдяки спрямованості на соціальні потреби і практику бібліотечної та архівної роботи, праці дослідниці не втрачають актуальності.

Список наукових праць, науково-методичних та навчальних посібників К.Селіверстової

1973

Обласна бібліотека в системі обслуговування працівників сільського господарства // Бібліотеки - сільськогосподарському виробництву. - К., 1973. - С. 18-25.

1976

Про роль і місце абонементу в системі обслуговування читачів обласної бібліотеки // Бібліотекознавство і бібліограф. - 1976. - Вип.16. - С. 56-64. (У співавт. з Е.Жимолостною).

1978

Методические рекомендации по координации комплектования библиотечных фондов областного региона. - К.: ДРБ, 1978. - 32 с.

Координация комплектования - путь к созданию единого фонда региона: (на примере библиотек Украины) // Сов. библиотековедение. - 1978. - №1. - С. 56-70.

1980

Координированное комплектование как важный фактор оптимизации библиотечных фондов областного региона: Дисс. ... к.п.н. - К.: КГИК, 1980. - 256 с.

Координированное комплектование как важный фактор оптимизации библиотечных фондов областного региона: Автореф. дисс. ... к.п.н. - Л.: ЛГИК, 1980. - 16 с.

1985

Становление и развитие единого территориального библиотечного фонда // Сов. библиотековедение. - 1985. - №5. - С. 3-14.

1987

Полнота и соответствие - категории качества библиотечного фонда // Научн. и техн. б-ки СССР. - 1987.- №9. - С. 8-12.

Особенности проявления системных свойств территориального библиотечного фонда // Современные тенденции развития библиотечных фондов: Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 73. - М.: МГИК, 1987. - С. 4-15.

1989

Система знаний библиотечного специалиста, или Чему учить библиотекаря // Научн. и техн. б-ки СССР. - 1989.- №2. - С. 18-24.

Документ как основной элемент библиотечного фонда: Метод, разработка для студ. библ. фак-та. - К.: КГИК, 1989. - 35 с.

1991

Читацькі потреби як визначальний фактор профілізації фондів сучасної бібліотеки // Сучасний читач і бібліотека: Зб. наук. пр. - К.: ДРБ, 1991. - С. 12-17.

Гарантировать права: (строка в новый закон) // Библиотекарь. - 1991. - №6. - С. 3.

Функциональный характер потребностей как основа типологии библиотек // Научн. и техн. б-ки СССР. - 1991. - №4. - С. 6-12.

Активизация учебно-познавательной деятельности студентов при изучении курса «Библиотечные фонды» // Совершенствование преподавания курсов «Библиотечные фонды» и «Библиотечные каталоги». - М.: МГИК, 1991. - С. 94-108.

1992

О функциях библиотек // Библиотека. - 1992. - №1. - С. 27-29.

Концепція розвитку бібліотечної справи на Україні / Мін-во культури України, АН України. - К., 1992. - Колектив авторів у складі 16 осіб під головуванням М.Сенченка.

1995

Проблеми підготовки фахівців для бібліотек ХХІ століття // Збірник наукових праць. - Вип.3 - К., 1995. - С. 35-42 (співавт.: П.Голобуцький, Е.Жлудько).

Перспективи розвитку галузі і завдання підготовки кадрів для бібліотек: Матеріали до концепції автономного вузу в умовах Всеукраїнського університету культури і інформації // Там же. - Вип.3. - С. 43-50 (співавт.: В.Бабич, В.Пашкова).

Принцип загальнодоступності інформаційних ресурсів і перспективи його реалізації в Україні // Бібліо-

тека у демократичному суспільстві: Зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., м.Київ, 21-23 листопада 1995 р. - К., 1995. - С. 88-89.

Маніфест про демократизацію бібліотек // Культура і життя. - 1995. - 6 грудня.

1997

Тенденції розвитку професійної освіти архівістів України у контексті світового досвіду // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: Наук. доп. Всеукр. конф., м.Київ, 19-20 листопада 1996 р. - Ч. 2. - К., 1997. - С. 8-15.

До проблеми впровадження ISAD(G)-94 і адаптації українських методик до світових інформаційних систем // Студії з архівної справи та документознавства. - 1997. - Т.2. - С. 123-127.

Загальний міжнародний стандарт архівного описання - ISAD(G)-94: (Переклад з англ.) // Студії з архівної справи та документознавства. - 1997. - Т.2. - С. 128-144 (співавт.: В.Селіверстов).

1998

К вопросу о поиске концептуальных основ подготовки профессиональных кадров архивистов в Украине // Историки и архивисты: сотрудничество в сохранении и познании прошлого в интересах настоящего и будущего: Междунар. науч. конф., Москва, 27-28 ноября 1997 г.: Материалы конф. - М., 1998. - С. 180-187 (соавт. В.Ляхоцкий).

Концепція підготовки та післядипломної освіти працівників архівних установ України (проект) // Студії з архівної справи та документознавства. - 1998. - Т.3. - С.17-25 (співавт.: І.Матяш, Я.Калакура, В.Лозицький).

До виходу з друку першого українського термінологічного словника з архівної справи // Студії з архівної справи та документознавства. - 1998. - Т.3. - С. 93-197 (співавт. М.Савченко).

Архівістика: Термінологічний словник / Авт.-упорядн.: К.Є.Новохатський, К.Т.Селіверстова та ін. - К.: УДНДІАСД, 1998. - 106 с.

Архівне описування та обліково-пошукові засоби архіву // Архівознавство: Підручн. для вищих навч. закл. - К., 1998. - С. 176-202.

Яких архівістів потребуватимуть архіви в ХХІ ст.? // Архіви України. - 1998. - №1/6. - С.1-6.

Розвиток професійної освіти бібліотекарів і архівістів у Сполучених Штатах: порівняльний аналіз: Реферат; переклад з англ. (Martin R.S. The American Archivist. - 1994.- Vol. 57.- P. 544-558) // Архіви України. - 1998. - №1/6. - С.131-133.

1999

Організація архівної справи в Україні: тенденції, шляхи модернізації (До концепції визначення прогностичної моделі архівної системи ХХІ ст.) // Студії з архівної справи та документознавства. - 1999. - №4 (співавт.: В.Ляхоцький). - С.33-52.